

Demokrati eller expertsystem

Det finns vissa funktionella enheter i vårt samhälle, vilka inte går att demokratisera hur långt som helst, skriver professor Erik Anners i denna artikel. Alla kan inte vara med och bestämma i en myndighet, på en vårdanstalt eller på många andra ställen. Dessa kan i stället med ett ord, som präglats av professor Torgny Segerstedt i Uppsala, benämnas expertsystem. Men det finns ett område som inte får bli ett sådant. Det är de politiska partierna. Tendensen finns. Politikerna har från att ha varit förtroendemän blivit yrkesmän, som försörjer sig framgångsrikt genom att stanna kvar på sina platser i riksdag och lands-ting. På detta område måste en reform komma till stånd, om inte demokratin skall stelna i en styrande grupp och en styrd. Vissa av de reformer, som Anners föreslår, är ganska enkla att genomföra. Andra är djupt radikala och kommer att mötas med mycket liten uppskattning av de politiker, som skulle komma att drabbas av dem, påpekar författaren.

Även de som av ideologiska skäl tager avstånd från de nymarxistiska extremisternas läror och djupt ogillar deras terroristiska metoder har anledning att vara dem tacksamma i ett hänseende. Genom sitt uppträdande har de tvingat fram en självprövning hos anhängarna av en demokratisk idealism. Denna »självkritik» har visserligen ännu inte lett fram till nämnvärt ideologiskt nytänkande. Men ur självkritiken har som första led framträtt ett behov av mera djupgående samhällsanalys liksom av precisering av vissa för demokratiens framtid relevanta frågeställningar.

Den centrala av dessa är naturligtvis frågan om möjligheten att fördjupa demokratin, alltså hur den politiska folkstyrelsen skall kunna utvecklas till ett samhällssystem, där de enskilda människorna får större medinflytande i beslutsprocesserna, vare sig besluten angår dem personligen eller rör allmänna samhällsangelägenheter.

Detta första led i självprövningen har initierats av de från alla håll strömmande kraven på mer demokratiska organisations- och verksamhetsformer på arbetsplatser av alla slag, typiskt uttryckta i ropen på mer företagsdemokrati, mer universitets- och skoldemokrati, mer demokrati inom försvaret etc. Dessa krav har föranlett en omfattande försöksverksamhet med breddning och decentralisering av beslutsprocesserna som huvudinnehåll. Försöken är inte på något område så långt komna att ett säkrare underlag för mera långsiktiga reformer vunnits. Men de har flerstädes skakat om beslutshierarkierna,

skapat nya kontaktytor och nya möjligheter till samarbete i en atmosfär av bättre personlig förståelse och starkare respekt för saksak. Försöksverksamheten på alla de olika områdena bör fortsätta och utvidgas; ur den borde efterhand de nya lednings- och samarbetsformer kunna växa fram, som är trängande nödvändiga för att motverka den polarisering i gruppkonflikternas tecken, vilken utgör ett av den moderna demokratiens allvarligaste fallsymptom.

Expertsystemet

Det hittills värdefullaste resultatet av den samhällsanalytiska självprövningen synes mig ha uttryckts av Torgny Segerstedt, när han i höstas med stillsam skärpa påpekade att man måste skilja mellan organisatoriska enheter, som funktionellt har sådan karaktär att man kan demokratisera beslutsprocesserna, och sådana, där man av funktionella skäl inte alls eller i vart fall endast i mindre mån kan göra det. Den senare formen kallade han »expertsystem» och framhöll att ett universitet är ett exempel på ett sådant expertsystem, där möjligheterna att bredda beslutsprocesserna är starkt begränsade. Han underströk likaså – något som alltför ofta förbises i dagens debatt – att ett universitet kan vara präglad av auktoritet utan att därför vara autoritär.

Detta bör hållas i minnet av var och en som tror att behovet av auktoritet – här uppfattat som respekt för kunskap och sakliga argument – utgör en motpol till krav på demokratiskt medinflytande. Det

är inte nödvändigtvis så: Den mest demokratiska typ av församling, som torde existera i ett västerländskt samhälle, är troligen universitetsseminariet, därest det leds i den intellektuella attityd, som symboliseras av den lund utanför Athen, Akademeia, från vilken alla den västerländska världens universitet härleder sin ideella tradition. Ty vid ett sådant seminarium är det endast de i argument uttryckta kunskaperna, som betyder något, inte den akademiska ställningen. Skall emellertid ett universitet kunna fylla sin uppgift att från generation till generation befästa och utveckla vetenskapens framsteg samt att förmedla dem vidare till andra människor, måste det finnas auktoritet: den lärare som handleder forskning eller **presiderar** vid ett seminarium måste ha givits sin uppgift genom en urvalsprocess, som garanterar att han är sakkunnig bedömare såväl av den spirande forskarens arbete som av argumentens styrka i seminariediskussionerna. Däri och i intet annat skall hans auktoritet ligga. Att i urvalsprocessen föra in ett moment av politisk bedömning, t ex rätt partibok eller popularitet bland studenterna, innebär att **man bryter** ner expertsystemets möjligheter att fungera effektivt. Lika illa går det om man ger unga och därför nödvändigtvis ännu okunniga och oerfarna studenter ett avgörande inflytande på val av kurslitteratur, pedagogiska metoder och examinationsformer. Medinflytande genom öppen debatt i dessa frågor i nära personlig kontakt mellan lärare och studenter, javäl, men i sista hand måste läraren bestämma i kraft av

sin auktoritet. Eljest kan inte universiteten lösa sin uppgift.

På många andra arbetsområden av samhällslivet är förhållandet likartat. Så snart en funktionell enhet, t ex en myndighet, en läro- eller vårdanstalt, ett företag, övervägande har karaktären av ett expertsystem, är möjligheterna att demokratisera beslutsprocesserna begränsade. Ju mera specialiserad och komplicerad enheten är, ju snävare måste gränsen sättas. Var den kan läggas måste bestämmas i varje fall för sig, genom försök att finna den specifika relation mellan demokratiskt medinflytande och auktoritativ beslutsprocess som enheten bör ha för att ges rimliga möjligheter att fungera effektivt. Därvidlag är många olika metoder och former tänkbara: de får experimenteras fram genom praktisk erfarenhet.

Dagens samhällsdebatt kring demokratiens framtid präglas emellertid av det intressanta fenomenet, att den alldeles övervägande rör sig om möjligheterna att demokratisera expertsystemen. I och för sig är detta ett hälsotecken, ett uttryck för att särskilt ungdomen upplever det personliga medinflytandet och därmed det direkta medansvaret såsom något djupt väsentligt. Vi måste finna vägar att så långt möjligt tillgodose detta behov inte minst för att göra det teknologiska samhället människovärdigt och människovänligt. Men lika viktigt är det att vi observerar en tidstendens, som går i alldeles motsatt riktning, och som hotar att göra de möjliga reformerna av expertsystemen skäligen betydelselösa.

Partiväsens utveckling

Samtidigt, nämligen, som vi för denna debatt om expertsystemens demokratisering hotar samhällets demokratiska grundorganisation, partiväsendet, och den på partierna byggda samhällsstyrelsen att utvecklas just till ett expertsystem, där det verkliga och direkta medborgerliga inflytandet kan bli en fiktion. Tendensen framträder med större eller mindre styrka i alla moderna demokratier och har förmodligen en gemensam rot, nämligen svårigheten att bryta loss demokratiska partiväsen överhuvudtaget ur beteendemönstren från den typ av överhetsstat, som ännu i början av detta århundrade var den normala politiska organisationsformen även i dagens västerländska demokratier.

Enligt den officiella honnörsbilden framträder de politiska förtroendemännen i ett demokratiskt parti såsom folkets representanter genom ett urval, där partiets djupa led förutsättes ha ett avgörande inflytande på själva urvalsprocessen. Var och en med någon praktisk förtrogenhet med partipolitikens realiteter vet att det inte går till så i verkligheten. Tvärtom sker selektionen övervägande genom kooptation, alltså genom urval uppifrån. Både centralt och lokalt behärskas varje parti av en grupp maktavande, som styr partiet i kraft av faktisk politisk position och som i regel kompletterar sig själv. Numera kommer i vårt land härtill betydelsen av partiernas anslag från stat, landsting och kommuner; partierna är i huvudsak försörjda genom dessa anslag och de ledande kretsarna får sin maktställning

befäst genom kontrollen över dessa ekonomiska resurser. Det sagda gäller i särskilt hög grad socialdemokraterna, vars fulländade maktkombinat SAP-LO med järnhård hand styres uppifrån.

Man kunde tycka att vi i Sverige, med vår urgamla bondedemokrati, borde kunna frigöra oss mera från urvalet uppifrån och förmått utveckla ett system med en högre grad av genuin demokratisk rekrytering, dvs genom ett urval byggt på de djupa ledens önskemål. Men traditionella politiska beteendemönster har en utomordentlig styrka, särskilt i länder som förskonats från revolutionära skakningar. Det kan vara värt att minnas att vår ständsriksdag, avskaffad så sent som för cirka 100 år sedan, i praktiken väsentligen rekryterades genom kooptation. Ett särskilt illustrativt exempel erbjuder bondeståndets fasta rekryteringskällor ute i landet, häradsnämnderna. De var icke folkvalda utan kompletterade sig själva ända fram till 1830-talet.

Politiken som yrke

Till traditionerna från ständsriksdagens tid har fogats en annan faktor av allt större betydelse. Politiken har blivit ett yrke och politikern en yrkesman. Hur självklart detta blivit framgår redan i de ideligen återkommande kraven på bättre kontakt mellan »politikerna» på den ena sidan och »de andra experterna» tex vetenskapsmän, tekniker och läkare. Det talas också med en snart sagt oskuldsfull självklarhet om politikernas särskilda uppgifter, deras särskilda ansvar osv. Inte

sällan sägs det tex att vår miljökras beror på bristande vaksamhet och initiativ från politikernas sida. Men egentligen är det ju vi själva – vi vanliga medborgare – som brustit i vaksamhet och försummat att utöva tryck på våra politiska förtroendemän. Så borde det i varje fall gå till i en demokrati, där medborgarnas personliga ansvar inte bara är ett tomt sken.

Vad som nu hotar vårt – och andra jämförbara länders demokratiska system – är synbarligen en typ av statsform som har mycket litet med demokratiska ideal att göra, nämligen en på statspartier byggd överhetsstat, centralt och lokalt styrd av på livstid engagerade oligarkier av professionella politiska makthavare. Skillnaden mellan ett sådant system och ett enpartisystem torde på längre sikt bli hårfin.

Varför, kan då frågas, hotas vi av att de politiskt engagerade etablerar sig som yrkesmän på livstid. Helt enkelt därför att politiken numera både försörjningsmässigt och socialt erbjuder en privilegierad karriär. I Sverige medför därtill låsningen av partiväsendet till etablerade och genom 4 % spärren legitimerade monopolpartier att den politiska karriären blir tämligen trygg, så snart vederbörande kommit upp i mellanskiktet av politiska förtroendemän. Tillhör han eller hon toppskiktet, är en socialt reputabel och ekonomiskt indräktig reträttplats säker, om nu valvinden skulle gå emot.

Ur ekonomisk synpunkt ger den yrkespolitiska karriären god utdelning. Riksdagsmannen med cirka 50 000 kronor i årslön, 300/månad i kostnadsbidrag och

1 160/månad i skattefria traktamenten (för dem som bor mer än 70 km från Stockholm), när riksdagen är samlad, tillhör avgjort de högavlönade. Därtill kommer fribiljetten på järnväg och inrikesflyg samt de många tillfällena till utrikes studieresor bekostade av allmänna medel. I samma eller högre inkomstläge ligger toppskiktet yrkespolitiker av kategorin borgarråd, landstingsråd och kommunalråd. För samtliga inom detta toppskikt finns det vidare stora möjligheter till sk extraknäck från utredningar och statliga eller kommunala bolag, styrelser och nämnder. Ju mer det allmänna expanderar och därtill placerar in sina representanter i den enskilda sektorns företag, ju mer kommer det politiska extraknäcket att breda ut sig.

Hittills är det av naturliga skäl främst socialdemokraterna som förgyllt tillvaron på detta sätt. Men det kan betvivlas att förhållandena skulle ändras radikalt under en borgerlig regim. Förmodligen skulle styrelseuppdragen bli rättvisare fördelade mellan partierna – men avskaffade?

Även yrkesmännen under toppskiktet har mycken glädje, ekonomiskt och socialt, av sin politiska position. Dessutom vet de, att avancemanget är tämligen säkert. Genom att politiken blivit en professionell karriär har anciennitetsprincipen börjat breda ut sig vid urvalet av förtroendemän.

Naturligtvis låter det sig sägas att politikerna bör stå på samma privatekonomiska nivå som det skikt av högre tjänstemän och företagsledare, med vilka de när-

mast har att samarbeta. I och för sig är inte heller deras inkomster orimligt höga; de får i regel göra skäl för dem. Det betänkliga i partipolitikens ekonomiska institutionalisering är att den driver fram en förstelning av demokratin, en uppdelning av medborgarna i ett styrande establishment och en styrd och i det stora hela inflytelseslös massa.

Reformkrav

Vilka reformer kan då tänkas för att motverka utvecklingen av en yrkespolitisk aristokrati med därav följande odemokratiskt fåmannavälde – det är ju denna process, som pågår inför våra ögon, fast det i allmänhet inte talas så mycket om det.

En alldeles självklar åtgärd vore att bryta upp monopolet på partipolitiken genom 4 % spärren. Det kan ske utan större tekniska svårigheter genom att införa dubbelröstningssystem. Väljaren röstar i första hand på det parti, som han känner de starkaste sympatierna för. Passerar detta parti icke 4 % spärren gäller hans röst det parti, som han angivit som andrahandsalternativ. Med ett sådant system skulle den partipolitiska rörligheten bli större, och ändå skulle inte riksdagen kunna saboteras av illojala småpartier.

En annan lika självklar reform är att avskaffa den gemensamma valdagen för riksdagsval och kommunala val. Den förstör möjligheterna att göra den kommunala självstyrelsen till ett levande inslag i det demokratiska styrelsesättet. Detsamma gäller oskicket med kommunalt samregerande; själva viljan till kritik och opposi-

tion förlamas inför medvetandet att även den egna sidan är medansvarig för fel och försummelser. Även vid verkligt svårartat vanstyre blir det lätt så att alla förlåter varandra – och går vidare på skattebetalarnas bekostnad.

En möjlighet att ytterligare frigöra kommunalpolitiken från rikspolitiken med dess fixering till massmedia vore att sprida kommunalvalen både i tid och rum. Man kan väl tänka sig ett system med indelning av landet i regioner, där kommunalvalen förrättades regionsvis under år då riksdagsval icke ägde rum. Detta förutsätter förmodligen övergång till 4 år som valperiod för riksdagen. Men vore det någon olycka?

Den traditionella kooptationen, slutligen, kan motverkas genom obligatoriska och bindande provval vid partiernas nomineringar av riksdagsmän och landstingsmän liksom av kommunalfullmäktige i storstäderna. För att ett provvals resultat skulle bli bindande borde givetvis ett visst minimideltagande, säg 50 % av de röstberättigade, föreligga. Möjligheten att utöva ett avgörande inflytande på nomineringarna skulle sannolikt medföra att partiernas djupa led starkare engagerade sig i urvalet av förtroendemän och därmed också kunde ledas in i mera aktiva insatser i det inre partiarbetet.

Den radikala reformen

Vad här föreslagits är föga djupgående reformer, som egentligen icke bereder varken principiella eller praktiska svårigheter. Men det är tveksamt om man inte

måste gå mera radikalt fram för att skapa en levande demokrati.

Det problem vi står inför – nämligen risken att demokratien degenererar till ett expertsystem – kan kanske lösas med en metod, som i äldre tid med framgång prövats i statslivet, nämligen genom sträng tidsbegränsning av alla, bokstavligen talat alla, politiska mandat eller förtroendeuppdrag. I vår tid skulle principen även gälla uppdrag inom partierna. Om tiden för ett politiskt mandat maximerades till två eller tre valperioder, skulle politiken bli vad den borde vara i en demokrati, nämligen en frivillig och till tiden begränsad medborgarinsats för det helas välfärd. Långt flera skulle dragas in i det aktiva arbetet i partierna liksom i kommuner, landsting och riksdag. Och partierna skulle tvingas att på ett helt annat sätt än nu leta fram och utbilda nya krafter. Samtidigt skulle det bli lättare att till politiken rekrytera sådana högt kvalificerade förmågor, som nu så ofta ställer sig vid sidan, därför att det politiska engagemanget i regel måste bli så långvarigt att det gör det omöjligt för dem att gå vidare i det egna yrket. Ett system med tidsbegränsning av uppdrag eller mandat förutsätter naturligtvis mera utvecklade regler om ekonomisk kompensation till den avgående förtroendemannen och framför allt ett lojalt accepterande av principen från arbetsgivarens sida, det må nu vara fråga om det allmänna eller den enskilda sektorn. Men vill man skapa ett sådant system borde de ekonomiska och juridiska svårigheterna inte vara oöverkomliga.

En annan sak är hur de nu etablerade skikten av professionella politiker skulle ställa sig till förslag om en tidsbegränsning av mandaten och uppdragen. Antagligen skulle de mottaga det med samma grad av entusiasm, som en 1700-talets envåldshärskare – upplyst eller icke – skulle ha lyssnat till propåer om att han borde acceptera en konstitutionell monarki. Bland annat skulle yrkespolitikerna kunna säga

att samhället inte har råd att förlora den expertis på politisk överblick och insikt, som följer med en lång tids verksamhet som politisk förtroendeman. En sådan invändning har betydande saklig tyngd – men den måste vägas mot det ideella värde, som står på spel, nämligen idén om »en styrelse av folket, för folket och genom folket».

”Inflationen en eldhärd i svenska folkhemmet”

Rubrik i GHT

”Det kan rymmas förbluffande mycket viktig material på ett ganska begränsat utrymme, och det gäller i hög grad Arvid Fredborgs skrift **Inflationen — våld eller mordbrand?**”

Arvid Fredborg är känd som en av de verkligt stora utrikespolitiska experterna och hans funktion som observatör inom detta fält åt ett antal svenska och finska industriföretag har fört honom i nära kontakt med den ekonomiska utvecklingen och de ekonomiska problemen. Mot den bakgrunden är det naturligt, att han har tagit upp vad som är dagens kanske största problem, inflationen, som också är en väsentlig utlösande faktor för andra krisföreteelser som de täta störningarna på valutamarknaden.”

Lennart Anderson i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning

Arvid Fredborg
INFLATIONEN
Våld eller mordbrand?

NORSTEDTS

Cirka pris 18:— inkl. moms